

Η ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΑΦΗΓΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΜΦΙΣΗΜΙΕΣ ΤΗΣ¹

Martin Chalmers*

*What is the language using us for?
What shape of words shall put its arms
Round us for more than pleasure?*²

W.S. Graham

Είναι προφανές ότι η Σκωτία, κατά το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα, δεν άσκησε καμία σημαντική πολιτιστική επίδραση στον αγγλόφωνο κόσμο. Οι συγγραφείς και οι καλλιτέχνες ήταν είτε μέτριοι είτε περιθωριακοί. Οι ιδιαιτερότητες των σκωτικών πανεπιστημίων είχαν αρχίσει να εκλείπουν. Για τους εκπαιδευθέντες διανοούμενους, ό,τι έφερε τη σκωτική σφραγίδα ανήκε συλλήβδην στον συναισθηματικό ή τον ιδιωτικό τομέα. Πράγματι, η Σκωτία υπήρχε στη λαϊκή φαντασία αλλά με τη μορφή ενός ρομαντισμού πολύ χαμηλού επιπέδου: τα φαράγγια των Highlands, ο παίκτης της γκάντιντας, ο πύργος πάνω στο βράχο, οι ετικέτες με σχέδια σκωτικών υφασμάτων (tartans) στα μπουκάλια του ουίσκυ ή στα κουτιά με τα μπισκότα. Κατόπιν, ήταν η χώρα με τις μικρές πόλεις, με τις παραξένες θρησκευτικές τελετές και τους εκκεντρικούς ήρωες. Αυτή η οπτική είχε προβληθεί από τους συγγραφείς της λεγόμενης σχολής του «Kailyard» (πρωτεργάτες μιας συναισθηματικής λογοτεχνικής οπτικής της Σκωτίας) κατά τον 19ο αιώνα, αλλά εξακολουθούσε να διατηρεί τη θέση της και στον 20ό αιώνα, παραδείγματος χάριν στα μυθιστορήματα του A.J. Cronin ή στην κινηματογραφική ταινία *Whisky a gogo*. Τέλος, στον αντίποδα, βρισκόταν η κόλαση στις τρώγλες της Γλασκώβης, όπου κατοικούσαν οι «αληθινά σκληροί», πάντα έτοιμοι να βγάλουν το ξυράφι.

Αυτοί οι μύθοι ή αυτές οι προσδοκίες, ιδίως οι πρώτοι, δύσκολα επιβιώνουν. Έλκουν βέβαια την καταγωγή τους από την ίδια την καρδιά της Σκωτίας, όπως παραδείγματος χάριν από ορισμένα μυθιστορήματα του Walter Scott και του Robert Louis Stevenson. Εγγεγραμμένοι σ' ένα ορεινό τοπίο,

έδωσαν στο ουίσκυ, στο γκολφ και στα σκωτικά υφάσματα μία σφραγίδα, ιδιαίτερα ευνοϊκή για τις εξαγωγές και την τουριστική βιομηχανία. Είχαν όμως και μία πολύ ισχυρή επίδραση πάνω στην ίδια τη Σκωτία, συμβιώνοντας συγχρόνως με πολύ πιο πεζές ιδέες.

Οι ιδέες αυτές ανταποκρίνονταν στα βιώματα μιας κοινωνίας, της οποίας τα περισσότερα μέλη κατοικούσαν στην πολύ πυκνοκατοικημένη κεντρική Σκωτία, ενώ διέθετε επίσης απέραντες έρημες (και ερημωμένες) εκτάσεις στο βορρά και το νότο.

Ωστόσο, ήδη από τη δεκαετία του '80, λίγο μετά την εμφάνιση του σκωτικού εθνικισμού ως πολιτικής δύναμης, η πολιτιστική δραστηριότητα κάνει την επανεμφάνισή της. Οι περισσότεροι σκωτοί συγγραφείς χειραφετούνται από τα στερεότυπα των φολκλορικών tartans. Το ίδιο μπορούμε να πούμε για το θέατρο, την τηλεόραση και τον κινηματογράφο, αλλά αυτοί που ξεχωρίζουν είναι ιδίως οι μυθιστοριογράφοι, με βιβλία που όχι μόνο αμφισβητούν τις λογοτεχνικές συμβάσεις, αλλά και προκαλούν το ενδιαφέρον και βρίσκουν το αναγνωστικό τους κοινό στη Σκωτία, αλλά και στην Αγγλία και αλλού.

Μυθιστορήματα και συλλογές διηγημάτων βραβεύονται και το σημαντικότερο, επανεκδίδονται τακτικά από εκδοτικούς οίκους του Λονδίνου. Η χαρτόδετη έκδοση του *Lanark* του Alasdair Gray που βρίσκεται πάνω στο γραφείο μου χρονολογείται από το 1987, και είναι η πέμπτη έκδοση από το 1981. Το *Swing Hammer Swing!*, του Jeff Torrington, γνώρισε δέκα επανεκδόσεις κατά τη διάρκεια του 1993. Το *Trainspotting* του Irvine Welsh επανεκδόθηκε τρεις φορές μέσα σε δέκα μήνες.

Αυτοί οι συγγραφείς και πολλοί άλλοι, μεταξυ των οποίων ο James Kelman, η Janice Galloway και ο A.L. Kennedy, είναι τόσο δημοφιλείς όσο μπορεί να είναι οποιοσδήποτε σύγχρονος συγγραφέας που απομακρύνεται συχνά από τα τυποποιημένα αγγλικά και την αίσθηση οικειότητας που παρέχει μια «καλή ιστορία». Στο *Swing Hammer Swing!*, που αφηγείται τη ζωή ενός εργάτη, εκτεθειμένου στις δυσκολίες της γραφής κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60, ενώ πλησιάζουν τα Χριστούγεννα, ο αφηγητής διερωτάται γιατί τα χειρόγραφα του δεν βρίσκουν εκδότη:

«Οι κριτικές αντών που απέρριπταν το μυθιστόρημα δεν βάραιναν και πολύ, παρ'όλο που έμοιαζε να υπάρχει γενική ομοφωνία ότι η κύρια αδυναμία του

ήταν εμφανώς η «έλλειψη πλοκής». Μπορείτε πάντα να αναζητήτε εναντιώνως κάποια πλοκή. Η πλοκή είναι για τις πασάδες. Θα προτιμούσα να τρώω τα μάτια μου με γυαλόχαρτο παρά να διαβάσω ένα μυθιστόρημα με πλοκή».

Ο Torrington, ο Kelman και οι άλλοι έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: μιλούν για τη ζωή της πόλης στη Σκωτία, η οποία είχε για πολύ καιρό αγνοηθεί. Καιρός ήταν. Οι περισσότεροι από αυτούς τους συγγραφείς είναι από τη Γλασκώβη ή τα περίχωρά της. Η σημασία τους όμως είναι ακόμη μεγαλύτερη. Τα βιβλία τους, δίνοντας μιαν απάντηση στη δυσκολία καταγραφής των τοπικών γλωσσικών ιδιωμάτων, αποτελούν μία σύλληψη της ίδιας της ζωής, τόσο του Λονδίνου ή του Μάντσεστερ όσο και της Γλασκώβης ή του Εδιμβούργου, και μάλιστα πολύ πιο επιτυχημένη από αυτήν των περισσότερων σύγχρονων έργων που έχουν γραφεί στην Αγγλία. Καταλυτικό ρόλο σ' αυτόν τον τομέα έπαιξαν περισσότερο από τους μυθιστοριογράφους οι ποιητές, όπως ο Tom Leonard και ιδίως ο Edwin Morgan³, οι οποίοι πάντρεψαν την αίσθηση της καθημερινής γλώσσας της Γλασκώβης με ένα κοσμοπολίτικο ενδιαφέρον για τις ποιητικές φόρμες και το ύφος (όπως επίσης και για τα θέματα) που προέρχονται από κάθε γωνιά του πλάνητη.

Ως Σκώτος που κατάγεται από τη Γλασκώβη, βρίσκω ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν συναντώ οικείους τόπους, τόπους όπου μεγάλωσα και πήγα στο σχολείο, έτσι όπως τους χρησιμοποιεί και τους μεταλλάθει η λογοτεχνία. Υπήρξαν βέβαια προάγγελοι όπως το μυθιστόρημα *Cain's Book* του Alex Trocchi ή τα ποιήματα του Morgan, αλλά αυτά αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις. Το να γράφει κανείς για τη Γλασκώβη γινόταν χωρίς εξαίρεση *de haut en bas*⁴. Το να χρησιμοποιεί κανείς στα μέσα ενημέρωσης το ιδίωμα της Γλασκώβης, προσέθετε ένα κωμικό αποτέλεσμα, την ένδειξη μιας ανικανότητας να εκφραστείς. Και αν πράγματι υπήρχε μία σκωτική γλώσσα, δεν εκφραζόταν με την προφορά της αστικής Δύσης της Σκωτίας, αλλά δια μέσου του «μύθου μιας καθαρής προφοράς, η οποία ανήκε σε μία καθαρή φυλή ενός σκωτικού λαού πριν από το προλεταριάτο» (Leonard).

Κατά χρονολογική σειρά, ο δρόμος είχε ανοιχθεί από τον Alasdair Gray με το μυθιστόρημά του *Lanark*. Σ' αυτό το τεράστιο μυθιστόρημα, με την τεράστια φιλοδοξία, που είναι ταυτοχρόνως Bildungsroman, πληβεία αυτοβιογραφία, στοχασμός πάνω στις τέχνες και τις ιδέες και αποκαλυπτικό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας, ο Gray εκθέτει με σαφήνεια την πρόθεσή του να δημιουργήσει μία θέση για τη Γλασκώβη μέσα στο λογοτεχνικό χάρτη. Σε κάποιο σημείο του βιβλίου, δύο σπουδαστές της Σχολής Καλών Τεχνών περπατούν στην πόλη με τα μπλοκ σχεδίου τους. Σχεδιά-

ζουν έναν «φαλακρό και πράσινο λόφο» και κοιτάζουν προς τα κάτω. Η ιστορία εκτυλίσσεται στη δεκαετία του '50.

«Οι ακτίνες του ήλιου παίζοντας από στέγη σε στέγη φώτιζαν μία συστάδα εργατικών κατοικιών μπροστά από τους μαύρους όγκους των κτιρίων της πόλης, αναδείκνυαν τα περιγράμματα των τρούλων της Royal Infirmary που αντανάκλωνταν πάνω στις γυαλιστερές πλάκες των τάφων της Νεκρόπολης. «Η Γλασκώβη είναι μία υπέροχη πόλη», είπε ο McAlpin. «Γιατί δεν το αντιλαμβάνομαστε σχεδόν ποτέ;» «Γιατί κανείς δεν φαντάζεται πως ζει εδώ», είπε ο Thaw. Ο McAlpin άναψε ένα τσιγάρο και είπε: «Αν θέλεις να μου το εξηγήσεις, θα με ενδιέφερε»».

«Σκέψου τη Φλωρεντία, το Παρίσι, το Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη. Όταν τις επισκεπτόμαστε για πρώτη φορά, δεν μας είναι ποτέ άγνωστες, γιατί τις έχουμε ήδη επισκεφθεί μέσα από πίνακες, μυθιστορήματα, βιβλία ιστορίας και κινηματογραφικά έργα. Αλλά αν κανένας κα-

λλιτέχνης δεν έχει χρησιμοποιήσει ποτέ μία πόλη, κανένας δεν μπορεί να τη ζήσει με τη φαντασία του, ούτε καν οι κάτοικοί της. Τι είναι η Γλασκώβη για τους περισσότερους από μας; Ένα σπίτι, ο χώρος της δουλειάς μας, ένα γήπεδο του ποδοσφαίρου ή του γκολφ, μερικά rubs και οι δρόμοι που οδηγούν σ' αυτά. Αυτό είν' όλο. Όχι, κάνω λάθος, είναι και ο κινηματογράφος και η βιβλιοθήκη. Κι όταν η φαντασία μας θέλει να ξεμονιάσει, τότε φεύγουμε για να επισκεφθούμε το Λονδίνο, το Παρίσι, τη Ρώμη των Καίσαρων, την αμερικάνικη Δύση των αρχών του αιώνα, παντού εκτός από τη Γλασκώβη είναι μονάχα ένα τραγούδι του music-hall και μερικά φτηνά μυθιστορήματα. Αυτά είναι όλα κι όλα που έχουμε δώσει στον έξω κόσμο. Αυτά είναι όλα κι όλα που έχουμε δώσει στους εαυτούς μας»⁵.

Και η Σκωτία; Ο Gray δεν χρειάζεται πραγματικά να μιλήσει σ' αυτό το πλαίσιο. Θυμάμαι όμως μία ατάκα σε ένα στρατευμένο θεατρικό έργο της δεκαετίας του σαράντα (*The Gorbals Story*): «Η Σκωτία δεν σημαίνει και πολλά πράγματα για τους κατοίκους της Γλασκώβης». Πρέπει ωστόσο να υπογραμμίσουμε δύο πράγματα. Αφ' ενός, η Γλασκώβη και τα περίχωρά της αντιπροσωπεύουν το μισό πληθυσμό της Σκωτίας· αφ' ετέρου, μία ενιαία σκωτική ταυτότητα είναι το ίδιο απατηλή με κάθε ταυτότητα αυτού του είδους. Και η γλώσσα; Στο απόσπασμα από το *Lanark* μπορούμε να διακρίνουμε στο πρωτότυπο ένα διαφορετικό τονισμό, που όμως εξαφανίζεται στη μετάφραση.

Για άλλους μυθιστοριογράφους, ειδικότερα για τον James Kelman (επίσης από τη Γλασκώβη) και τον Irvine Welsh (από το Εδιμβούργο), η γραφή εμπεριέχει μία σχεδόν εκ νέου επινόηση της σκωτικής γλώσσας ως φορέα της λογοτεχνικής έκφρασης. (Ως γραπτή γλώσσ-

Σκωτία «αποικιοκρατείται» από τους Άγγλους. Πρόκειται για μια άποψη που πολύ απέχει από το να είναι περιθωριακή στη σημερινή Σκωτία. Η κατάσταση των σκώτων συγγραφέων συχνά συγκρίνεται με την κατάσταση των μαύρων αμερικανών συγγραφέων. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα σχεδόν στην τύχη: «Οι κίνδυνοι ανισοροπίας που συνεπάγεται η σύμβαση του παντογνώστη συγγραφέα... συνέβαλαν στην επιλογή της λογοτεχνικής στρατηγικής του James Kelman καθώς και άλλων συγγραφέων... μπορούμε βέβαια να καταλάβουμε καλύτερα τις μεθόδους τους αν τις συγκρίνουμε με τη γραφή των μαύρων αμερικανών συγγραφέων, που υποχρεώθηκαν να βρουν λύσεις χωρίς συμβιβασμούς στο πρόβλημα που έθετε η γραπτή έκφραση μιας προφορικής παράδοσης»⁹. Πιο πρόσφατα, στο *Guardian* της 10ης Απριλίου 1995, η βοηθός αρχισυντάκτη του *Scotsman*, μιας ημερησίας υψηλού επιπέδου που εκδίδεται στο Εδιμβούργο αλλά που ανήκει στο συγκρότημα του Murdoch, εκτόξευσε δηλητηριώδη επίθεση κατά της διεύθυνσής και του προγραμματισμού του BBC, που κατηγορούνταν ότι είναι κατ' αποκλειστικότητα συγκεντρωμένα στο Λονδίνο. Στη μέση περίπου του άρθρου της παρουσιάζει τους Σκώτους ως Κέλτες, εξομοιώνοντάς τους με τις καταπιεσμένες μειονότητες, και ως θύματα διακρίσεων όπως οι μαύροι, οι ομοφυλόφιλοι, οι ανάπηροι κτλ. Το να συμπεριλάβουμε τους Σκώτους μεταξύ των «απόκληρων της γης» είναι γελοίο. Αν, παρ' όλα αυτά τα δυνατά της σημεία, υπάρχει κάτι αναχρονιστικό στους κόλπους της πολιτιστικής αναγέννησης της σημερινής Σκωτίας, είναι αυτή η προσπάθεια «εθνικής κατασκευής» με τους μαοϊστικούς απόηχούς της, η οποία δεν έρχεται μόνο με καθυστέρηση αλλά είναι και εντελώς ύποπτη.

Πολύ απλά η Σκωτία δεν υπήρξε ποτέ αποικία. Το 1707, το Κοινοβούλιο της Σκωτίας εκπροσωπώντας την αριστοκρατία και την εμπορευματική αστική τάξη της χώρας ενώθηκε με την Αγγλία για να εξασφαλίσει την ελευθερία του εμπορίου με την Αγγλία και τις αποικίες της. Με άλλα λόγια, συνεταιρίστηκαν με την πιο δυναμική οικονομία της εποχής. Δεν υπήρξε αγγλική κατάκτηση, ούτε αιματηρή εξέγερση και καταστολή όπως στην Ιρλανδία. Βεβαίως υπήρξε καταπίεση της προφεουδαρχικής κοινωνίας των Highlands, αλλά οι ίδιοι οι Σκώτοι συμμετείχαν ευρύτατα σ' αυτήν την καταστολή. Η εξαίσιος όψη της Γλασκώβης, που τόσο την επαινούν οι ήρωες του Alasdair Gray, μπόρεσε να αναπτυχθεί χάρη στα κέρδη του εμπορίου. Τα κέρδη αυτά προέρχονταν άμεσα ή έμμεσα (από τον καπνό, από το βαμβάκι, από τη ζάχαρη κτλ.) από το δουλεμπόριο. Το ίδιο συνέβη και με το μεγαλείο της «καινούργιας πόλης» του Εδιμβούργου τον 18ο αιώνα. Η Σκωτία ήταν ένας δευτερεύουσας σημασίας εταίρος του βρετανικού ιμπεριαλισμού, αλλά αποκόμισε κέρδη από τη συμμετοχή της. Τα παλιά βιβλία της ιστορίας, που ήταν άκόμα σε χρήση όταν άρχισα να πηγαίνω στο σχολείο στη δεκαετία του τριάντα, παρουσίαζαν με υπερηφάνεια τη Γλασκώβη ως «δεύτερη πόλη της Αυτοκρατορίας». Το τέλος της Αυτοκρατορίας έπαιξε σημαντικό ρόλο στη σχετική βιομηχανική και εμπορική παρακμή της Γλασκώβης και άλλων περιοχών της Σκωτίας. Παρ' όλες τις αδικίες και τη βία κατά την περίοδο της εκβιομηχάνισης, και παρ' όλη την αργή και οδυνηρή παρακμή της βαριάς βιομηχανίας από το 1918 και μετά, η Σκωτία υπήρξε μία χώρα αποικιοκρατική, όχι μία αποικία. Το να υπαινίσσεται κανείς το αντίθετο, δεν δημιουργεί μόνο ένα αδιέ-

ξοδο σχετικά με τη θέση της Σκωτίας στους κόλπους της βρετανικής οικονομίας, αλλά είναι και ένας τρόπος να μη βλέπει την πολυπλοκότητα των θρησκευτικών και κοινωνικών συγκρούσεων του παρελθόντος και του παρόντος.

Οι ποιητές ή οι πεζογράφοι δεν μπορεί και δεν πρέπει να θεωρούνται υπεύθυνοι για τα θέματα που δεν διαπραγματεύονται στα έργα τους. Παρ' όλα αυτά η δύναμη της σημερινής λογοτεχνικής αναγέννησης συνίσταται ειδικότερα στο να παρουσιάζει τη ζωή του λαού στις πόλεις. Αλλά, είτε το θέλει είτε όχι, συμβάλλει στη διάδοση της ψευδαισθήσης ενός σκωτικού έθνους, προλεταριακού ή μεταπρολεταριακού. Ίσως να είναι αδύνατον στους σημερινούς συγγραφείς να δημιουργήσουν μία πανοραμική άποψη της κοινωνίας, να την αποκαλύψουν από πάνω μέχρι κάτω. Αλλά μέσα στις φωνές και τις εικόνες με τις οποίες η Σκωτία μπορεί να παρουσιαστεί στον εαυτό της αλλά και στους άλλους, υπάρχουν και άλλες διαστάσεις που θα μπορούσαν και θα έπρεπε να ενταχθούν στη μυθιστορία για να γίνουν μ' αυτόν τον τρόπο «φαντασιώσεις».

Μετάφραση από τα γαλλικά
Φωτεινή Ταμβίσκου
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών
Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

* Ο Martin Chalmers είναι σκώτος κριτικός και μεταφραστής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. *Liber*, τεύχος 24, Οκτώβριος 1995.
2. *Σε τι μας χρησιμεύει η γλώσσα; Ποια μορφή λέξεων θα μας κλείσει στην αγκαλιά της; Για κάτι παραπάνω απ' την ηδονή.* W.S. Graham (σκώτος ποιητής, 1919-1986).
3. Βλ. και το άρθρο του Edwin Morgan, στο ίδιο τεύχος.
4. Γαλλικά στο κείμενο.
5. Lanark, σ. 243 (μετάφραση από τα γαλλικά).
6. «Ο ιδρώτας κυλούσε ποτάμι από τον Αρρωστιάδη. Έτρεμε. Εγώ απλά καθόμουν εκεί κι έβλεπα τηλεόραση, προσπαθώντας να μην του δίνω σημασία. Μου προκαλούσε κατάθλιψη. Αυτοσυγκεντρώθηκα για να κρατήσω την προσοχή μου στη βιντεοταινία του Ζαν-Κλωντ βαν Νταμ».
7. Pidgin: μεικτή γλώσσα που έχει δημιουργηθεί από την εμπορική επαφή των αγγλικών με τις γλώσσες της Άπω Ανατολής· ο όρος προέρχεται από τη λέξη business με την προφορά της αλλοιωμένη από τους Κινέζους. (Σ.τ.Ε.)
8. Tom Leonard, *Intimate Voices*.
9. *Times Literary Supplement*, 23-29 Μαρτίου 1990.

